

ANNIKA MELINDER

Sakkyndighets- arbeid

Innføring for
psykologer
og psykiatere

2. utgave

 Universitetsforlaget

Sakkyndighetsarbeid

Annika Melinder

Sakkyndighetsarbeid

Innføring for psykologer og psykiatere

2. utgave

Universitetsforlaget

© Universitetsforlaget 2022

1. utgave 2014

ISBN 978-82-15-05808-5

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med rettighetshaverne er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Henvendelser om denne utgivelsen kan rettes til:

Universitetsforlaget AS
Postboks 508 Sentrum
0105 Oslo

www.universitetsforlaget.no

Omslag: Cecilie Mohr

Sats: ottaBOK

Trykk og innbinding: 07 Media – 07.no

Boken er satt med: Minion Pro 11/13,5

Papir: 90 g Amber Graphic 1,25

Innhold

Forord	9
Innledning	13

DEL I OVERORDNEDE ASPEKTER VED SAKKYNDIGHET

Kapittel 1 Psykologi i lovens tjeneste	21
1.1 Hva er sakkyndighet?	22
1.2 Definisjon av rettspsykologi	23
1.3 Relevante fagkretser for sakkyndighetsarbeid	26
1.4 Utdanningsprogrammer for sakkyndige	28
1.5 Ulike posisjoner som sakkyndig	30
Kapittel 2 På oppdrag for rettsvesenet	35
2.1 Rollen som sakkyndig	36
2.2 Habilitet	37
2.3 Oppdragsgiver	38
2.4 Fokus i arbeidet som sakkyndig	39
2.5 Mandatet	43
2.6 Teste flere enn én hypotese	44
2.7 Den sakkyndige vurderingen	45
2.8 Rapporten – tre deler med sammenheng	47
2.9 Opptreden i retten	52

DEL II PRAKTISK SAKKYNDIGHETSARBEID

Kapittel 3 Samfunnets vern av barn	59
3.1 Utredninger i forhold til lov om barnevernstjenester	60
3.2 Lovmessig grunnlag og rammer	64
3.3 De tre prinsippene	65
3.4 Saksgangen i barnevernssaker	70
3.5 Vurderingstemaer	71
3.6 Et konkret eksempel	74
Kapittel 4 Foreldretvister: Fordeling av omsorg mellom foreldre	87
4.1 Konflikter	88
4.2 Mekling	89
4.3 Lov om barn og foreldre – barnelova	92
4.4 Involvering av barnet	94
4.5 Hvilke metoder har vi for å samtale med barn?	96
4.6 Samværsvegning	102
4.7 Familiedomstol og sakkyndiges kompetanse	107
Kapittel 5 For syk for straff	111
5.1 Sakkyndig i straffesaker	112
5.2 Utilregnelighet	112
5.3 Fra etterforskning til oppnevning av sakkyndig	113
5.4 Reglene for utilregnelighet	115
5.5 Utilregnelighet i offentlighetens rom – Rognum-utvalget	117
5.6 Tilstander ved særreaksjoner	119
5.7 Forhold som kan føre til nedsatt straff, straffeloven § 80	126
5.8 Særreaksjoner og risikovurderinger	127
5.9 Utredningen og erklæringen	128
5.10 Døgnobservasjon iht. straffeprosessloven § 167	131
5.11 Oppsummering og veien videre	132
Kapittel 6 Sakkyndighet ved helseskader som følge av ulykker, vold og forsømmelser	135
6.1 Bruk av sakkyndige i erstatningssaker om helseskade ...	137
6.2 Psykologer som sakkyndige	140

6.3	Standardmandatet og faglige utfordringer med å besvare dette	142
6.4	Medisinsk invaliditet	148
6.5	Funksjonsvurdering	150
6.6	Hjelp og behandling	151
6.7	Oppsummering	152

DEL III KVALITETSSIKRING AV SAKKYNDIGHETSARBEID OG METODEBRUK

Kapittel 7	Delopptrag som ekspert på avgrensede områder ...	155
7.1	Praktisk vitnepsykologi	156
7.2	Vitnepsykologiens plass i norske rettssaler	159
7.3	Krav til ekspertise	161

Kapittel 8	Barn som vitner og sakkyndiges oppgaver i tilrettelegging og gjennomføring av intervjuer og samtaler	165
8.1	Barn som vitner	166
8.2	Indre faktorerens betydning for barnevitnet	168
8.3	Sårbare individer – omsorgssvikt og psykiske vansker ..	177

Kapittel 9	Strategier ved samtaler med barn	181
9.1	Ytre faktorerens betydning for barn og unges posisjon som vitner	182
9.2	Samtale og intervju med barn	183
9.3	Trinnvis intervju	186
9.4	Kognitivt intervju	187
9.5	NICHD-protokollen	188
9.6	Andre og supplerende fremgangsmåter	190
9.7	Tilrettelagte og sekvensielle avhør: En ny modell for avhør av barn	191
9.8	Barnehusene i Norge	193

Kapittel 10	Sakkyndighet – hjelp for beslutningstakerne eller fare for rettssikkerheten?	197
10.1	Sakkyndighet – anno 2022	198
10.2	Hvilken sakkyndighet?	199

10.3	Mandatene og utføringen	202
10.4	Metoder i rettspsykologiens tjeneste	203
10.5	Kvalitetssikring og kontradiksjon av det sakkyndige arbeidet	204
10.6	Oppsummering	206
Vedlegg 1 Veiledende mal for oppbygging av den sakkyndige rapporten		209
Vedlegg 2 Standard DRK-mandat		217
Nettadresser		221
Referanselitteratur		223
Register		239

Forord

Sakkyndighetsarbeid er både viktig og interessant, men det er også utfordrende og sårbart. De ulike miljøene som arbeider med sakkyndighet, er ikke organisert slik som andre spesialiteter er, og feltet kan noen ganger føles ganske splittet. Jeg begynte selv som sakkyndig i 1993, men det fantes ingen omforent policy for hva og hvordan og med hvilke metoder vi skulle drive sakkyndighetsarbeid. Feltet var ikke forankret i akademia ved forskning, og det var heller ingen instans som kvalitetssikret våre rapporter. Kirsten Rasmussen ble dr.philos. i 1995 og var sannsynligvis den første psykologen med dedikerte rettspsykologiske undervisningsoppgaver i Norge. Rundt millenniumskiftet begynte et vitnepsykologisk miljø å vokse frem rundt Svein Magnussen, hvor også sakkyndighets-spørsmål ble tema etter hvert. I forlengelsen av det dannet jeg selv enheten for kognitiv utviklingspsykologi (EKUP, 2008–2018) med midler fra BLD/Bufdir. I tillegg til å fokusere på nevrokognitiv utvikling og utvikling av hukommelse var (og er) min forskning særlig knyttet til problemstillinger som omhandler barn i rettsvesenet. Universitetene har i skrivende stund ikke en obligatorisk bolk for sakkyndighet inne i RETHOS-kravene, men takket være ildsjeler ved UiT, UiO og ved NTNU gis det grunnkurs i arbeidet på profesjonsstudiet. Det toårige etterutdanningsprogrammet i barnefaglig sakkyndighet er i god utvikling, og for rettspsykiaterne og rettspsykologene som arbeider med utilregnelighetsspørsmål, har både rekrutteringen til oppgavene og opplæringen blitt forbedret. FOSAP (forum for sakkyndige psykologer) har lenge bidratt med viktige innspill i mange spørsmål og med et interessefellesskap for sine medlemmer. Men først i 2017 nedsatte Norsk psykologforening (NPF) et eget fagutvalg i rettspsykologi og sakkyndighet (FURS), et viktig steg mot en tydeliggjøring av arbeidsfeltet for sakkyndige. Det skjer

en fruktbar integrering av praksisfeltet med forskning og mer etablerte strukturer for opplæring og vedlikehold. Norges forskningsråd satte nettopp rettsvitenskapelig forskning på agendaen for å stimulere til økt aktivitet fra 2022, og FURS har bidratt til mange høringsuttalelser som vedrører sakkyndighet. Feltet beveger seg med andre ord fremad – sakte, men sikkert.

Dette er andre utgaven av boken om sakkyndighetsarbeid. Siden jeg var alvorlig syk og ikke fikk tid til å skrive takk til alle hjelpere ved den første utgivelsen, tar jeg sats nå. Først føles det viktig å takke Universitetsforlaget ved Mariann Bakken for at dere vil gi ut boken i ny utgave. Boken er omskrevet og oppdatert i forhold til endringer i lover, nye forskrifter og ikke minst når det gjelder metodebruk og referanser. An-Magrith Aanonsen leste og kommenterte den første utgaven av boken, og selv om det nå er en stund siden, er jeg veldig takknemlig for at du ville gjøre det den gangen – stor takk. I over 20 år har jeg hatt et godt samarbeid med Kripos og Politihøgskolen, og denne relasjonen har bidratt til mange viktige korrigeringer og refleksjoner omkring metodebruk og kvalitetssikring av rettspsykologiske og sakkyndighetsrelaterte tjenester. Jeg vil trekke frem Tone Davik (Kripos) som en forkjemper for barns rettigheter i rettslige sammenhenger, og for hennes utrettelige engasjement for metodeforbedringer i avhør av barn, som også har spredt seg til de mer sakkyndighetsnære intervjumetodene. Denne kunnskapen er også videreført ved Inger-Lise Brøste og Kristina Kepinska Jakobsen (begge PHS), som jeg også vil takke for samarbeid over flere år. I denne nye utgaven har jeg fått med meg to gode kollegaer, Jørgen Sundby og Karl-Heinrik Melle, som har samskrevet to av kapitlene (kap. 5 om utilregnelighet og kap. 6 om erstatning) med meg. Tusen takk til dere begge to for deres tålmodighet, faglighet og ikke minst gode tilføyelser og utvikling av kapitlene. Jeg vil også takke Judith van der Weele, som har lest og kommentert kapitlene 3 og 4, og med sin kloke stemme gitt viktige nyanser til disse. Spesielt takk for de kommentarene som dreier seg om kulturelle aspekter, noe som var helt borte i den første utgivelsen. FamilieForSK-miljøet ved Folkehelseinstituttet ved Maren Helland og Tonje Holt er jeg også skyldig en stor takk for litteraturtips og impulser til norsk forskning om familier i krise. Jeg vil også trekke frem mine fine kollegaer ved Psykologisk institutt som har gitt meg oppmuntrende kommentarer underveis i revisjonsprosessen av boken. Tusen takk! I de siste årene har jeg jobbet sammen med Kirsten Sandberg og Camilla Bernt; to fantastisk dyktige jurister som har lært meg veldig mye om

rammene for sakkyndighet og betydningen av viktige prinsipper som ikke alltid er opplagt for andre enn jurister. Takk til dere for godt følge så langt! Jeg vil også nevne Katrin Koch, som jeg hatt gleden av å bli bedre kjent med gjennom ulike større og mindre prosjekter. I mitt daglige virke som professor ved Psykologisk institutt er jeg så heldig å få møte mange unge, dyktige, fremtidige kollegaer – studenter og doktorander. Dere gir meg så mange viktige tilbakemeldinger, stiller så gode spørsmål og tilfører undervisningen og forskningen så mye liv. Takk til dere alle sammen! Uten min mentor og faglige far, Svein Magnussen, ville verken mitt forskningsfokus, kritiske blikk eller for den sakens skyld denne boken blitt til. Det gjelder også min «partner in crime», Gail Goodman. Av hele mitt hjerte: TAKK, Svein og Gail! Til sist vil jeg trekke frem min familie, som absolutt alltid er der med sine heiarop. Takk Agnes, Brede, Guro, Lo-Johan, Jana, Elise og mest av alt Dag.

Innledning

Privilegiet det er å få bidra til at barn får en god oppvekst i omsorgsfulle familier, og at skilsmisser ikke resulterer i langvarige tvister mellom foreldrene, som går ut over barna, tilfaller den personen som påtar seg oppdrag som sakkyndig. Det er både tilfredsstillende og krevende å arbeide med sakkyndighet når effektene av arbeidet direkte kan påvirke de beslutningene som blir tatt for barn og foreldre, selv om den sakkyndige skal arbeide uavhengig og ha et nøytralt ståsted. På samme måte er det en viktig oppgave å beskrive skader etter ulykker eller etter misbruk for å bidra til at erstatning fra forsikringselskaper eller fra det offentlige blir så korrekt som mulig. Selv om det noen ganger kan bety at erstatningen ikke blir utbetalt fordi det ikke kan sannsynliggjøres at skadene er forårsaket av det påberopte skadeforholdet. Ikke minst er det helt sentralt at dem retten reiser tvil om overhodet kan straffes, blir grundig vurdert av uavhengige fagpersoner, slik at tvilen kan håndteres med evidens fra psykologisk og psykiatrisk forskning og praksis. Den sakkyndiges faglige integritet kan styrkes dersom arbeidet og uttalelsen fra vedkommende blir vurdert som god og er til hjelp for retten, men den sakkyndiges integritet kan bli skadet dersom arbeidet blir forkastet og kritisert. Det er derfor viktig at det finnes et forum, en ordning for dem som driver med sakkyndighet, slik at den faglige utviklingen kan styrkes og forbedres også i de tilfellene et arbeid blir kritisert og eventuelt forkastet.

I eksemplene ovenfor har en sakkyndig psykolog eller psykiater mye å bidra med. Mange flinke fagpersoner gruer seg imidlertid for å opptre som sakkyndige fordi de på en helt annen måte enn i vanlig klinisk arbeid eksponerer arbeidet sitt for andre fagpersoner med samme, men også forskjellig, faglig bakgrunn. Som sakkyndig blir arbeidet gjennomgått og diskutert, sett på fra flere hold, og til slutt blir det vurdert av en åpen rett. Mange oppfatter dette som en spesielt stor byrde. Det er uvant å bli vurdert av mange andre kvalifiserte fagpersoner for et arbeid som er utført på bakgrunn av din egen ekspertise, og ofte uten et team

å drøfte saken med. Som sakkyndig står vi ofte alene, og det kan gjøre oss sårbare. Samtidig er sakkyndighet også knyttet til en posisjon der vi leverer viktige premisser for at retten skal kunne ta en beslutning. Det er med andre ord knyttet mye makt og autoritet til rollen. Det er derfor helt sentralt at arbeidet kan etterprøves, at det er åpent tilgjengelig, og at den sakkyndige selv kan stå i stridens kjerne og være åpen for revurdering av sitt arbeid uten å føle at han eller hun blir krenket eller sint; følelser som ofte fører til at holdninger og konklusjoner blir fastlåst.

Sakkyndighet blir heftig debattert i media. Hvem kan kalle seg sakkyndig? Og hva er sakkyndighet? Hvordan skiller rollen som sakkyndig seg fra rollen i annet klinisk arbeid vi utfører som psykologer og psykiatere? Dette er spørsmål som flere uavhengige personer har diskutert. Ikke minst kjenner vi denne diskusjonen fra store rettssaker som skaket vårt land, hvor ulike sakkyndige kom til ulike konklusjoner om sentrale forhold, eller endret sine konklusjoner etter å ha hørt flere vitner eller satt seg inn i andre dokumenter. For selv om vi har kvalitetssikringsinstanser som Den rettsmedisinske kommisjon (DRK) og Barnesakkyndig kommisjon (BSK), som skal sikre at det er samsvar mellom observasjoner, faktagrunnlag og konklusjoner, vil jo vurderinger i våre fag kunne divergere på bakgrunn av kunnskapsutvikling og tilgang på nye bevis og premisser.

Når det gjelder fornærmedes erklæringer, som danner grunnlaget for erstatning til offeret, er det noen ganger et problem at sakkyndige ikke klart definerer sin rolle. Er en psykolog eller lege virkelig nøytral og i stand til å beskrive symptomutvikling og funksjon til en pasient i behandling? Selv om vedkommende er sakkyndig på sitt felt, kan slik behandlingsrelasjon føre til vansker med å beskrive symptomer og relasjonelle avvik korrekt, med påfølgende mangel på logikk i forklaringene om årsakssammenhengene. En sakkyndig trenger et uhildet blikk på personen som skal vurderes. Om det ikke skjer, kan retten diskvalifisere den sakkyndiges utredning og oppnevne en ny sakkyndig.

Ikke minst har TV og media generelt i løpet av de siste årene vist flere eksempler på barnevernssaker som kommet galt ut, og de har ettertrykkelig problematisert de vurderingene som har blitt gjort innenfor barnevernsetaten og av sakkyndige som brukes som konsulenter for barnevernet.

Dette peker på de uoversiktlige vurderingstemaene som mange sakkyndige må forholde seg til, og på mangelen av gode og tilpassede metoder i sakkyndighetsarbeid. I denne boken skal jeg diskutere hvorfor oppdrag som sakkyndig alltid må følges av en kritisk holdning til det som skal utredes. Likeledes hvorfor oppdrag som sakkyndig må sees i

forhold til det som er meningsfullt å utrede for den lovmessige rammen som oppdraget skal utføres innenfor, og ikke minst hvilke begrensninger som ligger i en rekke av de metodene som de sakkyndige bruker. Andre saker har også illustrert den mangelen på transparens som sakkyndige jobber innenfor. Spørsmål som vi skal drøfte og belyse i boken, dreier seg om rollen som sakkyndig, etiske aspekter, oppdraget i seg selv (mandatet), fortolkning av observasjoner og samtaler, og hvordan rapportene fra de sakkyndige blir kvalitetssikret.

Samtidig er det viktig allerede nå å påpeke at boken er skrevet som en *innføring* i sakkyndighetsarbeid. Det finnes etterutdanning i barnefaglig sakkyndighet og strafferettslig fordypning som går betydelig mer i detalj på de ulike sakkyndighetsfeltene enn hva som blir gjort i denne boken. Gjennom boken vil jeg også vise til litteratur som i større grad utdyper de ulike temaene jeg drøfter. Å skrive boken med perspektiv på *innføring* i sakkyndighetsarbeid er motivert ut fra det faktum at det ikke finnes en slik bok fra før. Dersom vi vil utvide feltet og profesjonalisere det ytterligere, tror jeg vi er nødt til å gjøre studenter og kollegaer entusiastiske tidlig i sin karriere. På den måten vil en interesse kunne vekkes, som for noen vil bli videreutviklet og omsatt i sakkyndighetspraksis. Og feltet trenger flere sakkyndige!

En god del av materialet til boken er hentet fra undervisning jeg har gitt ved Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo, ved Psykologisk institutt ved NTNU i Trondheim og ved Kripos og Politihøgskolen (PHS) i Oslo, hvor etterutdanning av etterforskere og politijurister i temaet avhør foregår. I over 20 år har jeg hatt et godt samarbeid med Kripos og PHS, og denne relasjonen har bidratt til mange viktige korrigeringer og refleksjoner omkring metodebruk og kvalitetssikring av rettspsykologiske og sakkyndighetsrelaterede tjenester. Praktisk-psykologisk sakkyndighetsarbeid fra egne saker er trukket inn i ulike deler av boken, ikke minst i del 2. Materialet er også hentet fra impulser jeg har fått ved foredrag jeg har holdt for dommere, advokater, psykologer, psykiatere, politietaten, domstolsadministrasjonen, fylkesnemnder og for saksbehandlere i Utlendingsnemnda (UNE), BufDir, Bufetat og FNs høykommissær for flyktninger (United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR), for å nevne noen grupper som opp gjennom årene har etterspurt sakkyndighet, vitnepsykologisk, rettspsykologisk og psykiatrisk arbeid. Møtet med forskjellige praktiske virksomhetsområder har bidratt til at mitt engasjement for dette feltet fortsatt vokser sterkt, og møtene har også tilført den akademiske vinklingen jeg utøver, mange

viktige synspunkter og korrigeringer. Denne vekselvirkningen mellom empirisk basert kunnskap og praksisfeltets spørsmål og innsikt håper jeg kommer til å prege denne teksten om innføring i praktisk-psykologisk sakkyndighetsarbeid.

Sakkyndighet innebærer å bruke spesialkunnskap på forhold som er regulert av ulike lover. Som klinikere bruker vi også spesialkunnskap fra en lov til å utrede og behandle klienter, nemlig lov om helsepersonell. I sakkyndighetsarbeid er imidlertid hele poenget med oppdraget å gi aktørene i rettsvesenet kunnskap og råd. Denne typen arbeid kan utføres av ulike yrkesgrupper, avhengig av hvilken type ekspertise som blir etterspurt. Tannleger, ingeniører, revisorer, teknikere, landmålere, leger og psykologer kan alle bidra med sakkyndighet innenfor sine respektive områder. I denne boken skal det dreie seg om sakkyndighetsarbeid som blir omfattet av områder som psykologien dekker. Boken er med andre ord skrevet for psykologer og psykologistudenter som lurer på hva sakkyndighetsarbeid og rettspsykologisk arbeid er, og hvordan det er å jobbe som sakkyndig. Tilgrensende profesjoner, som psykiaterne representerer, kan imidlertid ha utbytte av boken siden den omhandler generelle aspekter av sakkyndighetsarbeid, men også fordi psykologer og psykiatere ofte arbeider sammen som sakkyndige i saker, bl.a. i saker som dreier seg om utilregnelighetsvurderinger for å styrke vurderingsgrunnlaget. Når jeg i fortsettelsen skriver rettspsykologi og rettspsykiatri om hverandre, avspeiler det derfor det forholdet at begge yrkesgruppene opptrer som sakkyndige i like type saker, om enn med noe forskjellig kompetanse. Siden alle temaene som blir tatt opp, er preget av det faktum at det er rettsvesenets aktører som gjør bruk av sakkyndigheten, er det ikke utenkelig at også andre profesjoner vil ha utbytte av boken. Jeg håper derfor at lesingen bidrar til at også andre yrkesgrupper og utøvere på relaterte områder, slik som barne- og familievern, juss, utlendingsnemnda, politi og påtale, kan finne informasjon og sammenheng for sine fag gjennom kapitlene.

Boken er delt inn i tre deler. I del I skal jeg avgrense sakkyndighet og diskuterer roller, arbeidsområder, habilitet og de overordnede aspektene som er knyttet til sakkyndighet. Den andre delen omhandler praktisk sakkyndighetsarbeid og fokuserer på hva som skal vurderes. Jeg setter deretter dette opp mot sentrale momenter i den sakkyndige utredningen. Leseren vil fort se at sakkyndighetsarbeidet som blir beskrevet, omhandler både barn og voksne. Det vil dreie seg både om barn som det offentlige tar et ansvar for, lov om barnevern (kap. 3) og saker der omsorgsbasen

og samvær skal fastsettes (barnelova [kap.4]). Når det gjelder kapitlet om utilregnelighetsvurderinger (kap. 5) som blir gjort i straffesaker, har leder av DRK, psykiater Karl-Heinrik Melle, skrevet dette sammen med meg. I den andre delen av boken blir også erstatningssaker omhandlet (kap. 6), der den som blir utredet, blir benevnt fornærmede. Dette kapitlet er skrevet sammen med psykologspesialist og førsteamanuensis Jørgen Sundby. I slike erstatningssaker kan både barn og voksne forekomme som fornærmede. Del II er uten tvil den mest praktisk relevante, og den er derfor den mest omfangsrike.

Del III handler om andre typer sakkyndighetsarbeid og ekspertuttalelser, for eksempel hvordan rettspsykologisk kunnskap kan brukes i etterforskning, ved avhør, ved vurdering av påvirkbarhet som «second opinion» eller som generell kvalitetssikring for retten (kapittel 7). I denne delen blir også rollen for psykologer ved Statens barnehus drøftet i kapittel 8, hvor deler av arbeidet ved Statens barnehus kan betraktes som sakkyndighetsarbeid, selv om andre deler er mest relatert til klinisk praksis. I kapittel 9 utforsker vi visse metoder og fremgangsmåter overfor barn som vitner, før vi til slutt oppsummerer i kapittel 10.

Referanser er brukt i noe begrenset omfang for å lette leseopplevelsen, men alle referanser finner du bakerst i boken. Der finner du også vedlegg som beskriver typiske sakkyndighetsmandater ved utilregnelighetsvurderinger og en rapportmal som BSK har utgitt.

DEL I

Overordnede aspekter ved sakkyndighet

Psykologi i lovens tjeneste

Mange gode krefter strømmet til for å forklare hvilke psykiske vansker terroristen i 22. juli-saken hadde. Hans grandiose selvbilde og narsissistiske posisjon ble av enkelte fagpersoner forstått som uttrykk for problematiske barndomserfaringer som resulterte i en brist på identitet og et massivt forsvar mot udekkede behov og speiling. Idiosynkratiske ord og uttrykk bidro videre til at man vurderte ham som psykotisk. Andre var ikke sene om å gi ham tentative diagnoser innenfor utviklingsforstyrrelsesspekteret – uten noensinne å ha møtt ham. Atter andre var skråsikre på at han hadde (minst) én personlighetsforstyrrelse. Renommerte fagpersoner gikk til og med i retten for å bedyre sitt ståsted og bidra til å oppklare det som for mange syntes å være etterkrigstidens mest spektakulære patologi. Noen har, rundt tiårsmarkeringen av tragedien, ment at nettopp denne mediale oppmerksomheten og de ikke-oppnevnte fagpersonene ble garantistene for en rettssikker prosess.

1.1 Hva er sakkyndighet?

Som sakkyndige arbeider vi i andre roller enn dem som oftest er assosiert med de fagområdene som den sakkyndige representerer. En sakkyndig psykolog i en straffesak vil for eksempel ikke vurdere behandlingsbehovet såfremt dette ikke er en del av mandatet. Dette er heller å vurdere observandens (den mistenktes) utilregnelighet. Vurdering av behandlingsbehovet og eventuelt å gi behandling til en klient er derimot en sentral oppgave for en klinisk psykolog. Siden sakkyndighet kan brukes i ulike typer saker, skal vi etter hvert gå inn på de vanligste temaene. Disse arbeidsområdene er definert av lover, og vi skal derfor også se på de mest sentrale lovbestemmelsene for sakkyndighetsarbeid.

Når jeg i fortsettelsen snakker om sakkyndighet, er det psykologer og psykiatere som opptrer som sakkyndige, jeg tenker på. Det betyr at en sakkyndig i denne sammenhengen *er en person som er ekspert på ett eller flere områder i fagkretsen psykologi*. I Norge bruker vi ikke forensisk psykologi eller forensisk psykiatri, men betegnelsen rettspsykologi og rettspsykiatri, og i fortsettelsen blir det bare skrevet rettspsykologi, såfremt ikke psykiatri blir spesielt omtalt.¹ Det har vært en diskusjon om et eget område skal benevnes vitnepsykologi, men i denne sammenhengen heller jeg til at området vitnepsykologi inngår som en undergruppe til rettspsykologi. Også i internasjonale sammenhenger er «witness psychology» en kategori under betegnelsen «forensic psychology». Jeg kommer tilbake til disse distinksjonene etter hvert.

En erklæring eller rapport som den sakkyndige skriver på bakgrunn av sin utredning, er et *bevis* i en sak og inngår – sammen med andre bevis og partenes forklaringer – i grunnlaget for det avgjørelsesorganet (retten, nemnden, barnevernet eller andre som skal bruke den sakkyndiges vurderinger) skal fatte beslutning om. Som bevis underkastes sakkyndighetsarbeidet og rapporten strenge krav og vurderinger. Dette er ikke noe nytt. Selv i den mørke middelalderen ble bevisene mot heksene underkastet vurderinger. Vannprøven er for eksempel en test av den mistenktes status som ble brukt i trolldomsforbrytelser. Denne testen ble utført av bøddelen, som tok med seg den mistenkte (ofte en kvinne, heks) ut i en båt hvor han dumpet henne over bord. Dersom hun fløt, var hun en heks og skulle brennes. Dersom hun sank, derimot, var hun

1 Siden jeg selv er psykolog, faller valget naturlig på betegnelsen psykolog eller rettspsykolog, uten at det ekskluderer psykiaterne.

Sakkyndighetsarbeid som blir utført av psykologer og psykiatere, representerer viktige premisser for rettslige avgjørelser. Rollen som sakkyndig skiller seg dermed vesentlig fra klinisk arbeid på flere områder.

Enten den sakkyndige utreder saker for barnevernstjenesten, forsikringselskaper eller for retten, er hensikten med sakkyndighetsarbeid å finne fakta som kan bidra til å belyse saken.

Som en innføring er denne boken aktuell både for studenter på ulike utdanninger og for psykologer og psykiatere som påtar seg sakkyndighetsarbeid, eller som vurderer å påta seg slike oppdrag. Boken er også relevant for aktører som kjøper sakkyndighetsarbeid, for eksempel barnevernet, advokater og dommere.

ANNIKA MELINDER er psykologspesialist og professor i psykologi ved Universitetet i Oslo. Hun har arbeidet som sakkyndig siden begynnelsen av 1990-årene, vært medlem av den rettsmedisinske kommisjon i to perioder, leder fagutvalget for rettspsykologi og sakkyndighet (FURS) i norsk psykologforening og forsker på sakkyndighet og metodebruk i rettspleien.

 Universitetsforlaget

ISBN 978-82-15-05808-5

9 788215 058085